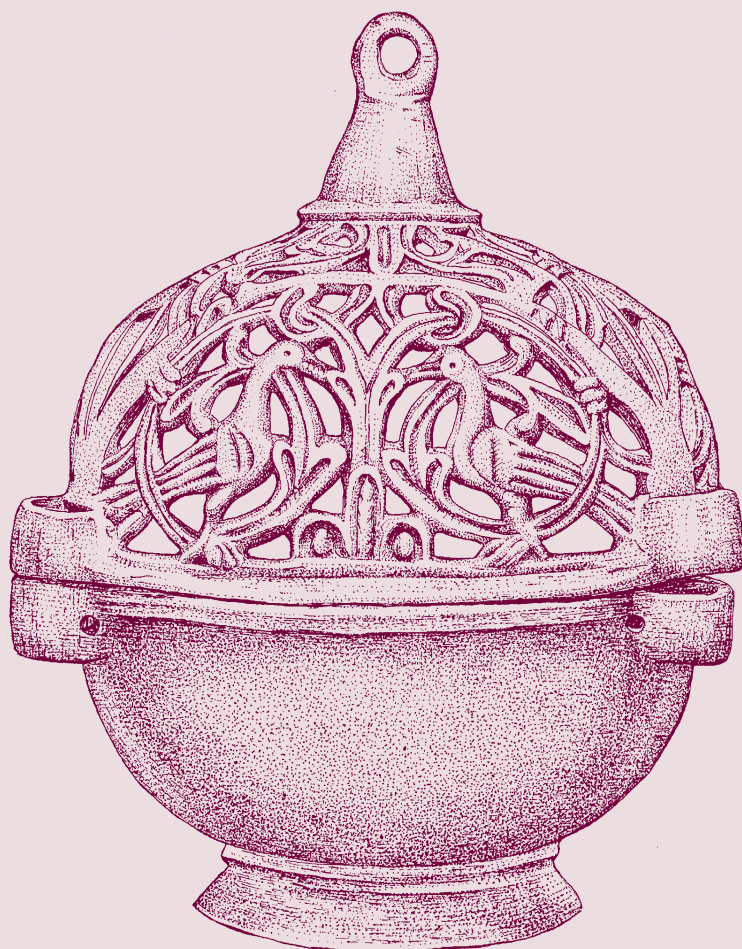

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

STUDIUM
ARCHAEOLOGICA
XII.

SZEGED • 2 0 1 1

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE – STUDIA ARCHAEOLOGICA XII.

Alapító szerkesztő:
BENDE Lívía

Szerkesztették:
ANDERS Alexandra – LŐRINCZY Gábor

A német szöveget fordította:
PÁVAI-MORCHE Éva

Borító:
ÖLVECZKY Gábor

Grafika:
CZABARKA Zsuzsa

Szerkesztőség: ✉ 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3. ☎ +36-62/549-040 • Fax: +36-62/549-041
E-mail: lorinczy@mfm.u-szeged.hu

Bende Livia
(1969–2009)

TARTALOM — INHALT — CONTENTS

CZABARKA Zsuzsanna grafikája	10
TROGMAYER Ottó: <i>Barátaim!</i>	11
KONCZ Margit grafikája	12
LŐRINCZY Gábor: <i>Bende Livia (1969–2009)</i>	13
ANDERS Alexandra – PALUCH Tibor: <i>A Körös-kultúra fiatalabb időszakának települése Mindszent határában</i>	15
<i>Siedlung aus der jüngeren Periode der Körös-Kultur in der Gemarkung von Mindszent</i>	23
P. BARNA Judit: <i>Adatok a dunántúli késő neolitikus háztípusokhoz. A Sopot- és a korai lengyeli kultúra házai Sormás-Török-földek lelőhelyen</i>	31
<i>Beiträge zu spätneolithischen Haustypen in Transdanubien. Häuser der Sopot- und der frühen Lengyel-Kultur am Fundort Sormás-Török-Földek</i>	39
RACZKY Pál: <i>Nyomozás egy őskori edény összefüggései után (A régészeti, múzeumi emlékezet rövid és hosszú távú torzulásairól, valamint a régészeti forrásokkal kapcsolatos adatvesztések szakmai környezetéről.)</i>	47
<i>Nachforschungen zu den Zusammenhängen eines urzeitlichen Gefäßes (Über kurz- und langfristige Entstellungen des archäologischen und musealen Gedächtnisses sowie über Datenverluste bei archäologischen Quellen.)</i>	52
P. FISCHL Klára – KULCSÁR Gabriella: <i>Tiszán innen, Dunán túl. A kora bronzkor kérdései a kiskundorozsmai temető kapcsán</i>	59
<i>Diesseits der Theiß, jenseits der Donau. Fragen der Frühbronzezeit hinsichtlich des Gräberfeldes von Kiskundorozsma</i>	74
V. SZABÓ Gábor: <i>Ahol a bronz terem... Előzetes jelentés a baks-temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról</i>	91
<i>Wo die Bronze liegt... Vorläufiger Bericht zu Geländeuntersuchungen mit Metallsonden am spätbronzezeitlichen Fundort Baks-Temetőpart</i>	110
László BARTOSIEWICZ: <i>Ex oriente equus... A Brief History of Horses between the Early Bronze Age and the Middle Ages</i>	127
<i>Ex oriente equus... A lótarítás rövid története a kora bronzkor és a középkor között</i>	134
LÁSZLÓ János: <i>Római vasszerszámok a tatai múzeum Kállay-gyűjteményéből</i>	137
<i>Römische Eisenwerkzeuge aus der Sammlung Kállay des Museums Tata</i>	141
MÜLLER Róbert: <i>Mikor épült a keszthely-fenekpusztai késő római kori erőd?</i>	145
<i>Wann wurde die spätrömische Festung von Keszthely-Fenekpuszta erbaut?</i>	153

PROHÁSZKA Péter: <i>Észrevételek Pannonia I és Valeria késő római és kora népvándorlás kori aranyérem forgalmához</i>	155
<i>Anmerkungen zum spätrömischen und frühvölkerwanderungszeitlichen Goldmünzenverkehr in Pannonia I und Valeria</i>	167
SOMOGYI Péter: <i>Byzantinische Fundmünzen in der Awarenforschung — eine Forschungsgeschichte von den Anfängen bis zum Jahre 2010</i>	171
<i>Bizánci éremleletek az avar korszak kutatásában — kutatástörténeti áttekintés a kezdetektől 2010-ig</i>	222
HEINRICH-TAMÁSKA Orsolya: <i>Megjegyzések a fenékpusztai II. számú kora keresztény bazilika keltezéséhez</i>	225
<i>Bemerkungen zur Datierung der zweiten frühchristlichen Basilika von Fenékpuszta</i>	232
PÁSZTOR Adrien: <i>A Keszthely-Fenékpuszta Horreum melletti temető gyöngyleleteiről</i>	235
<i>Perlenfunde aus dem Horreum-Gräberfeld Keszthely-Fenékpuszta</i>	242
ÓDOR János Gábor – RÁCZ Zsófia: <i>Szerszámmellékletes sír a szekszárd-tószegi-dűlői avar temetőből</i>	245
<i>Grab mit Werkzeugbeigabe aus dem awarischen Gräberfeld Szekszárd-Tószegi-dűlő</i>	251
BALOGH Csilla: <i>Kora avar kori ún. propeller alakú övveret a kunpeszéri 3. sírból</i>	257
<i>Frühawarischer sog. propellerförmiger Gürtelbeschlag aus Grab 3 in Kunpeszér</i>	267
Bendeguz TOBIAS: <i>Avar kori tarsolyzárók a Kárpát-medencében</i>	277
<i>Awarenzeitliche Taschenverschlüsse im Karpatenbecken</i>	298
GARAM Éva: <i>A zamárdi avar kori temető többes temetkezései</i>	313
<i>Mehrfachbestattungen des awarischen Gräberfeldes von Zamárdi</i>	322
Falko DAIM – Jérémie CHAMEROY – Susanne GREIFF – Stephan PATSCHER – Peter STADLER – Bendeguz TOBIAS: <i>Császárok, madarak, indadíszek. Egy bizánci övveret a 8. századból és egy új lelet Dél-Magyarországról</i>	337
<i>Kaiser, Vögel, Rankenwerk. Byzantinischer Gürteldekor des 8. Jahrhunderts und ein Neufund aus Südungarn</i>	363
GALLINA Zsolt – VARGA Sándor: <i>Avar kori településrészlet és temető Versend-Rasztina-dűlőn. Előzetes beszámoló az M60-as autópályán feltárt 94. lelőhelyről</i>	375
<i>Awarisches Siedlungsfragment und Gräberfeld in Versend-Rasztina-dűlő. Freilegung im Zuge der Trassenuntersuchung der Autobahn M60</i>	381
STRAUB Péter: <i>Újabb késő népvándorlás kori település Nagyrécsce határában (Bakónaki-patak)</i>	393
<i>Neue Siedlung der späten Völkerwanderungszeit in der Gemarkung Nagyrécsce (Bakónaki-patak)</i>	401
LŐRINCZY Gábor – TÜRK Attila: <i>10. századi temető Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhátról. Újabb adatok a Maros-torkolat Duna–Tisza közti oldalának 10. századi településtörténetéhez</i>	419
<i>Gräberfeld des 10. Jh. in Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát. Neue Ergebnisse zur Siedlungsgeschichte des 10. Jh. der Region zwischen Donau und Theiß gegenüber der Maros-Mündung</i>	449

Susanne GREIFF: <i>A Szeged-Kiskundorozsma, hosszúhátú ezüstleletek ötvözüstechnikai vizsgálata. Adatok a 10. századi fém mellékletek és ezüstpénzek lehetséges összefüggéseiről</i>	481
<i>Silberfunde aus Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát. Eine legierungstechnische Diskussion über den möglichen Zusammenhang zwischen Schmuckwaren und Münzsilber im 10. Jahrhundert</i>	489
MARCSIK Antónia: <i>Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát és Kistelek M5 57. (27/71.) lelőhelyen feltárt humán csontváz-anyag</i>	493
<i>Humanes Knochenmaterial aus den Fundorten Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát und Kistelek M5 57 (27/71.)</i>	500
CSÖSZ Aranka – MENDE Balázs Gusztáv: <i>Archeogenetikai vizsgálatok Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát lelőhely 10. századi népességén</i>	505
<i>Archäogenetische Untersuchungen der Bevölkerung des 10. Jh. am Fundort Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát</i>	509
VÖRÖS István: <i>Szeged-Kiskundorozsma, hosszúhátú honfoglalás kori temető állatsontmaradványai</i>	511
<i>Tierknochenfunde des landnahmezeitlichen Gräberfeldes Kiskundorozsma-Hosszúhát</i>	513
LANGÓ Péter – TÜRK Attila: <i>Régészeti adatok a Kárpát-medence 10-11. századi hagyatékának bulgáriai kapcsolatrendszeréhez I. A csüngős veretek</i>	517
<i>Archäologische Anmerkungen zum bulgarischen Beziehungsgeflecht des Nachlasses des 10.–11. Jh. im Karpatenbecken – I. Beschläge mit Anhängsel</i>	523
RÉVÉSZ László: <i>11. századi temető Karcsa-Kormoskán</i>	529
<i>Gräberfeld des 11. Jahrhunderts in Karcsa-Kormoska</i>	541
KOVÁCS László: <i>Bár személyesen megbeszélhettük volna! Megjegyzések Lengyel Imre biokémiai nem- és életkor-meghatározási eredményeihez</i>	559
<i>Hätten wir es doch persönlich besprechen können! Anmerkungen zu den Ergebnissen der biochemischen Geschlechts- und Altersbestimmungen von Imre Lengyel</i>	578
KISS Gábor: <i>Adatok Szentkirály helységneveinkhez</i>	609
<i>Angaben zum Ortsnamen „Szentkirály“ („Heiliger König“)</i>	626
PUSZTAI Tamás: <i>Könnyűlovas harcos sírja a muhi csatából</i>	629
<i>Grab eines leichten Reiterkriegers aus der Schlacht von Muhi</i>	636
VÁLYI Katalin: <i>„Barátok fokja”. Szermonostor ártéri gazdálkodásának régészeti emlékei</i>	641
<i>„Kanal der Mönche – Barátok Fokja”. Archäologischer Nachlass vom Wirtschaftsleben des Klosters Szer im Überschwemmungsgebiet</i>	648
SZATMÁRI Imre: <i>Újabb adatok a sarkadi vár késő középkori kályhacsempéihez</i>	653
<i>Neue Erkenntnisse zu spätmittelalterlichen Ofenkacheln aus der Burg von Sarkad</i>	656
<i>A Móra Ferenc Múzeum régészeti osztály munkatársainak bibliográfiája, 2005–2010</i>	661
<i>Rövidítések jegyzéke — Abkürzungen — List of Abbreviations</i>	671

KORA AVAR KORI ÚN. PROPELLER ALAKÚ ÖVVERET A KUNPESZÉRI 3. SÍRBÓL

BALOGH Csilla

A Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya lelőhelyen feltárt kora avar kori sírok közül a 3. sírból többek között egy ezüstlemezből kinyírt, ún. propeller alakú övveret is előkerült. A tárgy típus késő

avar kori jellege és a leletegyüttes kora avar kori volta miatt e tárgy, illetve maga a tárgy típus alaposabb vizsgálatra érdemes.

A LELŐHELY

1971-ben a Bács-Kiskun megyei Kunszentmiklós mellett fekvő Kunbábony községben került elő a Kárpát-medence eddig legrangosabb avar kori fejedelmi temetkezése. Innen kb. 11 km-re északkeletre található Kunpeszér község, amelynek Peszér-adacs-pusztá elnevezésű határrészében 1982 tavaszán, egy korábbi útépítés során átvágott homokdombot hordtak el. A bánya alján egy arany gúlacsőgöngyös fülbevaló került elő. A lelőhely (1. kép 1, 3) hitelesítését H. Tóth Elvira végezte: vezetésével 3 év alatt, a Dabas felé vezető út két oldalán, mintegy 15 000 m²-nyi területet kutattak át.¹ Az ásások során egy nagy kiterjedésű szarmata temető és 31 avar sír került elő (H. TÓTH 1984). Az avar sírok a feltárt terület déli harmadában helyezkedtek el. A temető teljesen feltártnak tekinthető (2. kép 6).

Az avar kori temetkezések mind leletanyag, mint rítus tekintetében két markánsan elkülönülő csoportot alkotnak, gyakorlatilag két temetőről van szó. Az egyik sírcsoportot 15 kora avar sír alkotja, melybe gazdag (aranszerelékű kardos) férfisírok és viszonylag gazdag női sírok tartoznak. Maximum 2 generáció temetkezései. A másik sírcsoportba tartozó 16 sír egy soros elrendezésű, kisebb sírszámú temető, amelyben az első sírok megásására a 8. század legelején kerülhetett sor.

A lelőhely valószínűleg azonos azzal a Peszér-Adaccsal, ahonnan 1893-ban kora avar kori leletek (gúlacsőgöngyös aranyfülbévaló, csipesz, szűrőkanál, lancetta, P-alakú tarsolyfűl) kerültek elő (HAMPEL 1894, 185–186).

A SÍR LEÍRÁSA

3. sír (3. kép 1; 4. kép 1): T.: ÉÉNy–DDK (333–153°). H.: 270 cm, sz.: 105–160 cm, m.: 255 cm. A nagyméretű, téglalap alakú sírgödör hosszanti oldalai mellett 20–30 cm széles, félköríves, sötétbarna, homogén betöltésű foltok jelentkeztek, amelyeket 70–80 cm mélységig lehetett követni. A sírgödörben koporsós temetkezés volt. A koporsó vonala sötétbarna elszíneződéssel jelentkezett. Előkerült 4 db, téglalap átmetszetű vasból készített *koporsókapocs* (6. kép 1–4). A 3 db ácskapocs alakú kapocs közül egy a bal

combtő, egy a jobb felkar és egy a jobb boka vonalában volt, a sír aljától 42–50 cm magasságban. Az L-alakú, két végén visszahajlított kapocs a jobb combcsont közepének magasságában, a sír aljától 30 cm-rel magasabban hevert. H.: 7,7; 7,9 cm, sz.: 0,6 cm. A koporsóban szerves anyagba szorosan becsavarva eltemetett, mat./sen. korú (52–61 év közötti) mongoloid férfi (MARCSIK 2009, 176) jó megtartású csontváza nyugodott hanyatt, nyújtott helyzetben. A koponyája jobbra, előre billent. Vállai erőteljesen fel volt

¹ A lelőhely KÖH azonosítója: 27313, az ADAM-ban 01-03-0710-01 azonosító alatt szerepel (H. TÓTH-ÓDOR 2002, 219–220).

tak húzva. Karjai nyújtva, szorosan a test mellett feküdtek. Lábai párhuzamosak voltak

Mell.: 1–2. A koponya két oldalánál 1–1 kislemezgömbös *arany fülbevaló* (4. kép 2–3) volt. A fülkarikákat kerek átmetszetű vastag huzalból hajlították, végeik egyenesre vágottak. Alulra 3–3 kisebb, két félből álló lemezgömb van forrasztva, amelyek alatt egy nagyobb lemezgömb lóg. H.: 2,3–2,4 cm, karika átm.: 1,4 cm. 3. A bal alkar belső oldala mellett, illetve a bal medencelapáton 1–1 halványárga, nyomott gömb alakú *opakgyöngy* (4. kép 4) hevert. 4. A keresztcsont feletti csigolyákon jobbra nyíló helyzetben egy nagyméretű, egybeöntött pajzstestű *bronzcsat* (4. kép 5) feküdt. Az ovális csatkarika és az ívelt oldalú pajzs alakú csattest találkozásánál kerek lyuk látható, amelybe a karikára hajló, vas csattövist rögzítették. A csattest hátsó oldalán 3, egybeöntött szegecs van. H.: 4 cm, csatfej sz.: 3,5 cm, csattest sz.: 2 cm. 5–8. A bal szeméremcsont vonalában 4 db préselt ezüst *pszeudoveret* (4. kép 11–13, 20) hevert előoldalával lefelé. A rossz megtartású, szürkésfehér anyaggal kitöltött, peremes kis veretek közül három pusztult el a felszedéskor, ezeknek csak félgömb fejű ezüst szegecse maradt meg. Veret átm.: 1 cm, szegecs h.: 0,6 cm. 9. A jobb könyök belső oldalánál, részben a csontok alatt ezüst lemezből kinyírt, ún. *propeller alakú veret* (4. kép 21) volt. H.: 3,2 cm, sz.: 1 cm. 10–12. A bal medencecsont alatt 3 db préselt, ezüst *övveret* (4. kép 14–16) feküdt, amelyekből csak a vékony ezüstpántból hajlított, ácskapocs alakú rögzítő füleket sikerült megmenteni. H.: 2,5 cm. 13–14. A bal alkarcsontok belső oldalánál és alatta 1–1 ezüst *kisszíjvég* (4. kép 22–23) helyezkedett el. A szíjvégek előlapja peremes, hátoldala sima lemezből kinyírt. A két lemezt felül bordázott ezüstpánt fogta össze. H.: 2,3 cm, sz.: 2 cm. 15. A jobb alkarcsontok alatt egy ezüst, ívelt hosszoldalú *kisszíjvég* (4. kép 17) feküdt lekerekített végével a medencecsont felé. A sima lemezből kinyírt szíjvég egyenes oldalánál két kis lyuk látható. H.: 2,5 cm, sz.: 1,6 cm. 16–17. A bal kézfej helyén és a bal alkarcsontok belső oldalánál 1–1 ezüst *kisszíjvég* (4. kép 18–19) volt előlapjával felfelé. Egyenes oldaluk közepénél apró lyuk látható, amely a felerősítő szegecs helye. H.: 2 cm, sz.: 1,5 cm. 18. A bal szeméremcsontnál egy ovális karikájú, szíjszorító *vascsat* (5. kép 5) feküdt. A karika téglalap átmetszetű. A vaslemezből kinyírt és a karikán keresztülhajtott, téglalap alakú csattest rövidebb oldalánál két kerek szegecshely látható. H.: 3,4 cm, karika sz.: 3,8 cm, test sz.: 2,5 cm. 19–24. A jobb kézfej környékén elszórtan 6 db, ezüst- és bronzlemez együttes préselésével készített, rozetta alakú *övveret* (4. kép 6–10) hevert, amelyek a hátoldalukat kitöltő szürkésfehér anyagba erősített, bronzfülelkel voltak felerősítve. Az egyik veret felszedéskor elpusztult. Átm.: 2,2 cm. 25. Az aranyozott ezüstlemezből préselt, oldalpántos *nagyszíjvég* (4. kép 24) előlapjával a sírfenék felé, lekerekített végével a koponya felé fordulva, a bal felkarcsonton volt. Előlapja közepét medallion díszíti, amelyhez két oldalról növényi motívumok kapcsolódnak. A szíjvég előlapja töredékes állapotban került elő, hátlapja sérült volt. H.: 5,4 cm, sz.: 2,1 cm. 26–27. A bal kézfej helyén és a bal alkarcsontok

belső oldalánál 1–1 egybeöntött pajzstestű *bronzcsat* (5. kép 3–4) volt. H.: 3 cm, karika sz.: 1,9 cm, test sz.: 1,5 cm. 28. A jobb medencecsont szélénél, hegyével a lábak felé egyenes hátú, egyélű vas *hosszúkécs* (5. kép 9) pengetőredéke feküdt. H.: 10,3 cm, sz.: 1,7 cm. 29. Egy kisebb, középső nyélállású, egyenes hátú, egyélű *vaskés* (5. kép 7) a bal boka mellől került elő, hegyével a sír vége felé fordult. H.: 8,2 cm, sz.: 1,2 cm. 30. Mellette feküdt egy szögletes átmetszetű, egyik végén lekerekített *fenőkő* (5. kép 8). H.: 8,7 cm, sz.: 2 cm, v.: 1,5 cm. 31. A halott bal oldalára fektették aranszerelések, csuklósínór-tartós markolatú *vaskardját* (3. kép 2; 5. kép 1), amely a könyök vonalától enyhe S alakban megtörve a lábszárcsont közepéig ért. A kard egyenes, egyélű. Az ovális átmetszetű markolat végét és tövét vékony aranylemezből kinyírt és összeforrasztott veretek díszítik, amelyeknek két szélénél préselt, háromszoros pontsorrall tagolt szalagok futnak. A markolat végénél aranylemezből kinyírt, ovális alakú markolat záró lap van. A markolat közepénél kerek aranylemeze forrasztott, gyöngydróttal körbevett, alacsony falú cella van erősítve, amelyben domború, sötétkék színű pasztabetét található. A markolat szemközti oldalán ezüsthuzalból kialakított, hurkos fejű szeg van. A kard fatokját a markolat alatt és a tok közepénél 1-1, a markolatveretekhez hasonló, gyöngyözött szegélyű, arany lemezveret díszítette. Ezekhez rögzítették a D-alakú függesztő füleket. A fülek hátlapja és oldalpántja ezüstlemez. Az aranylemezből kivágott előlapot préselt gömbsorkeret szegélyezi és felülete hurkos végű, egymásba kapcsolódó V-alakú elemekből álló mintával díszített, amelyet vékony aranyhuzalból alakítottak ki. A füleken 2–2 kerek rekesz van, amelyek aranylemeze forrasztott, alacsony falú cellák. Ezekben domború sötétkék pasztabetétek ülnek. A rekeszek gyöngydróttal vannak körülveve. Az egyik fül picit kisebb. A kard koptatója vasból készült, amely elveszett. Kard h.: 96,5 cm, markolat h.: 15,5 cm, penge h.: 81,1 cm, markolatveret h.: 3,3–7,3 cm, sz.: 3,3 cm, tokveret h.: 6,5 cm, sz.: 3,6 cm, D-fül h.: 6,1–6,5 cm, sz.: 3,8–4,2 cm. 32. A halott bal oldalára helyezték *keskeny karú íját* (7. kép) is, amelynek végcsontjai a bal felkarcsont külső oldala mellett, valamint a jobb bokánál kerültek elő. Töredékes állapotú markolatcsontja a bal combcsont közepe tájékán, a kard alsó függesztő füle felett feküdt. Végcsont h.: 22, sz.: 2,1 cm, markolatcsont h.: 12,6 cm, sz.: 1,9 cm. 33–39. A jobb könyöknél 7 db *nyílcsúcs* (6. kép 5–11) feküdt, amelyek között 2 db nádlevél alakú, kétélű és 4 db három élű, füttyülős nyílhegy volt. Az egyiknek csak tuskéje került elő. H.: 8,6–18 cm. 40. A jobb combcsont felső harmadánál, a csont külső oldalához tapadva került elő a tegez vas *akasztóverete* (5. kép 6). A felső része levél alakú, amelybe két, ezüstpántból hajlított hurokfül van átfűzve. Szára egyenes, akasztós vége letörött. H.: 5 cm, fej sz.: 2,3 cm. 41. A koporsón kívül, az északi sarokban *ezüstedény* feküdt. Felszedéskor elporladt. 42. A bal térd vonalában, a kard mellett ezüst *ivókürt* helyezkedett el. Erőteljesen korrodált állapotban, a föld súlya alatt összeroppanva. Felszedni nem lehetett. 43. A bal váll felett *juh gerinc* és *bor-datöredékek* feküdtek.

A SÍR LELETANYAGA

Kislemezgömbös fülbevaló: A kislemezgömbös fülbevalók többsége ugyan az avarkor második felének korábbi időszakára keltezhető (SZABÓ 1965, 46; ORMÁNDY 1995, 161–163), azonban két jól körülhatárolható csoportjuk viselete a kora avar korra tehető. Ide tartoznak azok a fülbevalók, amelynél a fülkarikához a lemezgömb három apró gömböcskével, vagy egy — gyakran keresztben bordázott — rövid, hengeres taggal kapcsolódik. Az előbbi típus szép példányai a kunpeszéri darabok is.

A fülbevalók területi elterjedésével kapcsolatosan Ormándy János megállapította, hogy azok a Duna–Tisza közén gyakorlatilag alig fordulnak elő, két jánoshidai, egy fehértói és egy tiszavárkonyi példányon kívül nem is ismerte más lelőhelyről (ORMÁNDY 1995, 161–162). Hiányukat — véleményem szerint tévesen — a kagáni székhely áthelyeződésével hozta összefüggésbe (ORMÁNDY 1995, 162). Ez azonban korán sincs így. A kislemezgömbös fülbevalók népes csoportján belül, az előbb említett korai típusok igenis előfordulnak a Duna–Tisza közén is, nagytöbbségük ezüst, vagy bronzsal kombinált ezüst, s a Kiskőrös–Pohibúj–Mackó dűlő 55/B sír arany példányának párijai a kunpeszéri 3. sírből származó darabok.²

Az apró gömböcskékkel kapcsolódó fülbevaló-típus gyakran fordul elő maszkos veretes (Deszk G 8. és Kiszombor O 2. sír (CSALLÁNY 1939, III–IV. t.) vagy préselt, sok-mellékszijas és veret-imitációs övekkel, amire jó példa a vizsgált sírunk is. A női sírokból származó példányok kísérőleletei a korszakban általánosan elterjedt tárgytipusok (szemes gyöngyök, vaskarperecek, vascsat, orsókarika), csak ritkán fordulnak elő préselt háromkaréjos (Kiszombor E 17. sír (LŐRINCZY–STRAUB 2003, 186. 5. kép), vagy négyzet alakú, szalagfonatos pártadiszekkel, kürtős végű karpereccel (Pókaszeptek 72. sír (CS. SÓS–SALAMON 1995, Pl. 7), préselt boglárval és ujjasfibulával (Kiskőrös–Város alatt 2. sír (HORVÁTH 1935, XXIII. t. 4–5).

A típus valószínűleg a nagygömbös fülbevaló-típussal azonos eredetű, előképeiket Közép-Ázsiában kereshetjük. Mintegy átmenetet alkotnak a korai, díszítetlen nagygömbös fülbevalók, illetve az aprógömböcsös fülbevalók azon csoportja között, melyeknél a fülkarikához kapcsolódó kicsi gömbök alatt egy kissé nagyobb gömböcske alkot-

ja a fordított piramis alakú csüngőt, mint amilyen a Dunapentele 11. (III.) sír aranyfülbevaló párja (GARAM 1995, 15. kép 1).

A kislemezgömbös fülbevalók e típusa közel egy időben jelent meg a nagygömbös darabokkal, a Kiszombor O 2. sír 603–607 között, és a szentendrei 3. sír 609–610 között vert *Focas solidusa* (SOMOGYI 2005, 1. táblázat) alapján a legkorábbi példányok a 7. század első évtizedeire tehetőek. A Deszk G 30. sírban *Focas* 602–610 között vert solidusának aranyozott bronz utánzatával volt együtt egy példányuk (GARAM 1992, 141). Divatjuk legfeljebb a 7. század közepéig tartott, s felváltotta őket a hengerpalástos kapcsolótaggal ellátott, granulációdíszes kislemezgömbös fülbevalók csoportja. Helyi készítésük valószínűsíthető: a kunszentmártoni ötvössír kisméretű, félgömb alakú préselő tövei (CSALLÁNY 1933, II. t. 4) alkalmasak lehetnek előállításukra.

Ezüst pseudo-veretes öv: A kisméretű, kerek veretekkel díszített övek alapvetően az avar kor első felére jellemzőek. Ha csak a kunpeszéri temetőt nézzük, a 3. sír mellett a 6., 8., 9. és a 30/B sírokban is előfordul, a Duna–Tisza közéről pedig további 22 férfisírből ismerjük.

Leletegyüttesünkben ezt az övet egy nagyobb méretű, egybeöntött pajzstestű bronzcsat zárta. A másik két kisebb, hasonló típusú csat a veretes kard felcsatolására szolgált. Ezek a csatok a Kárpát-medence kora avar kori anyagában gyakorta előforduló, többféle funkcióban feltűnő, közismert csattípust képviselnek.

A pseudo-veretek típusa a Martynovka-típusú veretek felé mutat (KOVRIK 1963, 105; BÁLINT 1995, 84; BALOGH 2004, 242). Az avar környezetben előforduló példányok egészen ritkán csontból (Börcs-Nagydomb 1. sír: TOMKA 2005, 4. kép 2–6), általában fémből, leggyakrabban ezüstműből készültek. Technika tekintetében kétféleképpen lehetnek: öntöttek³ és préselték. A préselték az öntött darabok utánzatának tarthatók (BÁLINT 1995, 5–8. kép; BALOGH 2004, 3. kép 1–11). A főnlaki és a kunszentmártoni ötvössírelében van olyan verető (FETTICH 1926, V. t. 36–37; CSALLÁNY 1933, II. t. 17), amely alapján joggal feltételezhetjük, hogy ezeket a kerek vereteket helyben állították elő.

² A kunpeszéri temető 9. sírjában arany fülkarikájú ezüst, a 30/B sírban ezüst példányok voltak.

³ Öntött kerek pseudo-veret csak a Deszk L 13. sírban (BALOGH 2004, 13. kép 4) és a keceli Martynovka-típusú övgarnitúrában (BALOGH 2004, 1. kép 5–7) fordul elő.

A préselt pszeudo-veretek tipológiailag háromfélék: 1) nagyobb, lapos vagy alig domború, kissé lehajló peremű veretek, 2) apró, félgömb alakú díszszegecsek, 3) az előző kettő között mintegy átmenetet képező, kisméretű, kissé domború, általában rekeszes kerek veretek, gyöngysordrót, vagy rovátkolt peremmel. A hazai kutatók — a hivatkozott példákból és leletlistákból kiolvashatóan — nemigen tettek/tesznek különbséget az egyes típusok között (KOVRIK 1963, 105; GARAM 1992, 155; KISS 1996, List. 16; KÜRTI 1996, 127–128). Az 1. típus ezüstpéldányai mellett, a 2. típus képviselői néhány esetben ezüsből, többségében bronzból készültek. A 3. típusú veretek mind aranyozottak.⁴

A háromféle pszeudo-veret részben különböző típusú veretekkel fordul elő, vagyis eltérő veretösszetételű övgarnitúrákra jellemző. Különböznek abban, hogy a nagyobb, kerek veretes övek mellett az esetek többségében a másik öv is veretes (általában rozettás), míg a díszszegecses övek mellett lévő másik övön legfeljebb csak egy-egy sima szíjvég van.

A pszeudo-veretek — ahogyan a félgömb fejű díszszegecsek is — hosszú életűek voltak. Többségük a kora avar kori leletanyagra jellemző, pl. a környei temető veret-imitációs sírjait Max Martin 600–620/630 közé tette (MARTIN 1989, 74), de a 7. század 3. harmadában is biztosan használatban lehettek, melyre a legismertebb példa az ozorai lelet (GARAM 1992, Taf. 63. 7–9). A kétféle veret együttes előfordulására is akad jó példa, a hajdúdorogi 1. sír, amelyet másodlagosan felhasznált, felfüggesztett, 610–613 között vert Heraclius solidus (SOMOGYI 1997, 43–44), préselt rozettás övgarnitúra és korai típusú lószerszámveretek (háromkaréjos, rojtos végű, préselt félgömb alakú és téglalap alakú, rojtos végű veretek) kelteznek egyértelműen a 7. század 1. harmadára.

Az övhöz 5 kisszíjvég tartozott. A két, bordázott pánttal záródó, lekerekített szíjvég általánosan előforduló típus a kora avar kori anyagban. A két kisebb, egylapú, sima lemezből kinyírt szíjvég a Kölked-Feketekapu A 264. sír, a maglódi és a petőfiszállási vezéri sírok együttese alapján a kard felkötésére szolgálhattak. A petőfiszállási példányok ívelt hosszoldalúak, s így a kunpeszéri 3. sírban lévő hasonló kisszíjvég kapcsán is érdekesek. Az ívelt oldalú kisszíjvég-forma a Martynovka-típusú veretek körébe vezet, öntött, lemezes és préselt

változatban is feltűnik az avar kori leletek között (SOMOGYI 1997; BALOGH 2004). A petőfiszállási darabok a kardfüggesztést szolgálták, ahogyan a kunpeszéri 8. sírból származók is. A fajszt-garadombi 1. sírból származó hasonló kisszíjvég, amely a jobb combtónél került elő, helyzete alapján valószínűleg az íj csatolósíjjának végén helyezkedett el (BALOGH-KÖHEGYI 2001, 340, 6. kép 3–4). Ugyanakkor mindenképpen említésre érdemes, hogy mind szerkezetben, mind formában hasonló kisszíjvégek a Kárpát-medencében már a 6. században gepida környezetben is fel-felbukkantak, pl. a Szolnok-Szanda 97. és 135. sír anyagában (BÓNA 2002, Taf. 42, Taf. 46).

Az övgarnitúrához tartozó nagyszíjvég nem került elő. Mivel a sír bolygatatlan volt, ezért vagy nem került a sírba, vagy nem is volt.

Rozettás öv: A vizsgált kunpeszéri sírban a rozetták egymás közelében feküdtek a jobb medencecsont mellett.

A préselt rozetták tegezhez, pontosabban a tegezövhöz való tartozása korán felvetődött (BÓNA 1956, 189; KOVRIG 1957, 129–130), s ma már általánosan elfogadott. A vereteket négy tipológiai csoportba sorolták (SALAMON-ERDÉLYI 1971, 52–54). Mivel a kunpeszéri sírban a jobb könyök mellett egy kupacban 7 nyílcsúcs került elő, helyzetük alapján minden valószínűség szerint tegezben feküdtek. Így ebben az esetben is szinte biztos, hogy a rozetták a tegezövet díszítették.

A verettípus keltezésében van némi bizonytalanság. Egy részük a 6–7. század fordulójára, a 7. század első évtizedeire tehető az éremmel keltezett sápadoldali lovas sír és a Hajdúdorog-Városkert utcai 1. sír alapján. Ugyanakkor H. Tóth Elvira és Horváth Attila felvetették, hogy egyes esetekben biztosan a 7. század 2. harmadára tehető leletegyüttesekben is előfordulnak (H. TÓTH-HORVÁTH 1992, 158).

Arany szerelések, D-füles kard: A kard a csontváz bal oldalán, a könyök vonalától enyhe S alakban megtörve a lábszárcsont közepéig ért (3. kép 2). A markolatrésze kissé deformálódott, enyhén meghajlott. Préselt gyöngysordrótal díszített lemezveretei és ráforrasztott, hurkos díszítésű, gyöngysorkeretes D-alakú függesztőfülei is kiváló állapotban maradtak meg. A függesztőfüleket és a markolatot is sötét-kék üvegbetétes kis rekeszek díszítik.

⁴ Mind a bócsai-körből, vagy ahhoz valamiképpen kapcsolódó leletegyüttesekből ismertek (pl. Bócsa, Gátér 176. sír, Kecskemét-Sallai utca, Kunbábony 1. sír, Petőfiszállás, Zamárdi 1183. sír).

A P-, R- és D-alakú kardfülek a kora avar kori leletanyag jellemzői. A D-alakú kardfűl kronológiai helyét az éremmel keltezett szegvár-sápoldali lovassírban való előfordulása jelöli ki.

A kard szerelékei szinte teljesen azonosak a csepeli kavicsbányából előkerült, feltehetően magányos férfisírból származó karddíszekkel (FETICH 1926, 2; NAGY 1998, Taf. 120), de közeli rokonságban vannak a Kölked-Feketekapu A 107. (KISS 1996, Taf. 34. 1) és a zsámboki 1. sír (GARAM 1983, Abb. 7) kardjának szerelékeivel is.

Íj: A halott bal oldalára íj volt fektetve, melynek végcsontjai a bal felkarcsont külső oldala mellett, valamint a jobb bokánál kerültek elő, töredékes állapotú markolatcsontja a bal combcsont közepe tájékán feküdt. Az íjkarcsontok 2,1 cm szélességűek, ami alapján egyértelműen az avar kor első felére jellemző keskeny karú íjról van szó.

Tegez és nyílhegyek: A csontváz jobb könyöke külső oldalánál 7 db nyílhegy feküdt összerozsdásodva. Helyzetük egyértelműen arra utal, hogy tegezben helyezték ezeket a sírba, bár ebből csak a vasból készült, levél alakú tegezakasztó maradt meg. A nyílcsúcsok között 2 db nádlevél alakú, kétélű mellett 4 db három élű, füttyülős, a kora avar időszakra jellemző példány volt. A tegez leoldva, a jobb kéz mellé került.

Gyöngyök: A sírból két halványsárga színű, nyomott gömb alakú opak gyöngy került elő a bal medence mellől. A gyöngytípus kora avar kori előfordulását éremmel keltezett sírok (Szegvár-Sápoldal, Hajdúdorog-Városkert utca 1. sír) támasztják alá.

A kora avar kori férfisírokban gyakran fordul elő néhány szem gyöngy. A jelenségre először Kovrig Ilona figyelt fel (KOVRIK 1957, 122–123), majd Bóna István a sápoldali sír kapcsán érintette ezek kérdését (BÓNA 1979, 27–28). Mivel a legtöbb esetben előkerülésük módja, s ezért viselésük módja sem egyértelmű, Bóna István felvetette, hogy ezeket valószínűleg nem is a nyakban hordták, hanem a gyöngyök csak a temetéskor kerültek a halottra (BÓNA 1979, 27). Azóta több hiteles megfigyeléssel is alátámasztható — pl. a Kecskemét-Sallai utcai sír, vagy a most tárgyalt kunpeszéri 3. sír esetében is —, hogy egyes esetekben a férfiak a tarsolyukban hordták e gyöngyöket, valószínűleg bajelhárító szerepet tulajdonítva nekik (BÓNA 1979, 30).

Egyéb eszközök: A sírból két töredékes vaskés került elő. A jobb medencecsont szélénél, hegyével a lábak felé egyenes hátú, egyélű vas hosszúkés feküdt, míg egy kisebb, középső nyélállású, egyenes hátú, egyélű vaskés a bal boka mellől került elő, hegyével a sír vége felé fordulva. Amennyire általános tárgytypus az avar kori temetkezésekben a vaskés, annyira nem mondható el ugyanez a sírból, a kisebb késnél, a bal boka mellől előkerült fenőkőről. Ugyanakkor érdekes módon néhány igen gazdag kora avar kori férfisírban felbukkan e tárgy (Kunbábony 1. sír, Maglód). H. Tóth Elvira és Horváth Attila a kunbábonyi sír darabját a kardpenge élesítésére használt eszköznek tartották és megállapították, hogy a fenőkövek sírba helyezése a 7. század közepén viszonylag gyakori a kardos, fegyveres férfisírokban (H. TÓTH–HORVÁTH 1992, 173–174).

A koporsón kívül, a sír északi sarkában egy ezüstedény feküdt. De sem ezt, sem pedig a csontváz bal térdének vonalában, a kard mellett fekvő ezüst ivókürtöt nem lehetett megmenteni. A legrangosabb kora avar kori férfisírokból (pl. Bócsa, Kecel, Kunbábony 1. sír) fémedények, illetve fémveretes fa-, és szaruedények fémrészei származnak: korsók, kelyhek/poharak, csészék/tálkák és ivókürtök. Ezek mindegyike ivásra szolgált, szemben a közép-ázsiai fémedényekkel, melyek többsége étkezésnél használt asztali edény volt (BÁLINT 2004a, 175). Mind a bócsai, mind a kunbábonyi edényegyüttes összetételét tekintve antik készleteket utánoz, azonban a mindkét leletegyüttesben szereplő ivókürt idegen darabnak látszik (GARAM 2002, 89). Mivel az egyszerűbb összetételű edényegyüttesekből ez a típus hiányzik, de Kelet-Európa 7. századi leggazdagabb temetkezéseinek mindegyikében (Kelegej, Mala Perescsepino) jelen van, ezért feltehető, hogy rangjelző szereppel bírt. Sajnálatos, hogy a kunpeszéri darab megsemmisült.

Összességében a kunpeszéri 3. sír a Duna–Tisza közének középső harmadára jellemző, kora avar kori rangos férfisírok egyike. A kislemezgömbös arany fülbevaló, a kard szerelékeinek párhuzamai alapján a sír mindenképpen a 7. század közepe elé tehető, a 7. század 2. negyedénél későbbre nem keltezhető. Ezt a keltezést teljes mértékben alátámasztja a sír embertani anyagából készített ¹⁴C vizsgálat⁵ eredménye is (1. kép 4).

5 A ¹⁴C vizsgálatot a Poznani Radiokarbon Laboratórium végezte. A nyers koradatok kalibrálása OxCal ver 5.01-es program segítségével történt.

A PSZEUDO-VERETES ÖV REKONSTRUKCIÓJA

Az ún. propeller alakú veret tárgyalása felé közeledve, annak övön való elhelyezkedése kapcsán érdemes néhány mondat erejéig megállni az öv lehetséges rekonstrukciójánál. Tekintettel a veretek *in situ* helyzetére, mindenképpen elkészíthető az öv egyfajta rekonstrukciója (1. kép 2).

Az öv egyik végén az egybeöntött pajzstestű bronzcsat volt, másik végén valószínűleg nem volt szíjvég. Az övről 5 mellékszíj csüngött le: a csat felől indulva először a bal térd mellett előkerült ivókürt felfüggesztését szolgáló két szíj lógott, melyek végét a bordázott pántokkal szegélyezett kisszíjvégek zárták. A bal oldalra esett a kard felfüggesztésére szolgáló két szíj, végeiken az ezüstlemezből kinyírt kisszíjvégekkel. Az ívelt hosszoldalú kisszíjvég a jobb csípőnél lehetett, s ennek a tövénél volt az ezüstlemezből kinyírt, ún. propeller alakú veret. Mivel itt csak a hosszúkes feküdt, vélhetően annak felfüggesztésére szolgált a mellékszíj. Az ún. propeller alakú veret — amely a csattal szembeni utolsó(?) veret volt — a mellékszíj rögzítését biztosította, melyre szegecses felszerelése tette alkalmassá.

Az öv veretei között biztosan volt 4 db pseudo-veret, de ezen kívül az öv hátsó részét további 3 veret díszítette, melyeknek csak hosszú felerősítő pántja maradt meg. A pseudo-veretek a bal szeméremcsont vonalában, egy kupacban feküdtek. Elhelyezkedésüket analógiák alapján valószínűsíthetjük.

A pseudo-veretek az avar kori temetkezésekből változó (3–22) számban kerülnek elő, amire a sírok bolygatottsága, illetve a veretek sérülékenysége ad részben magyarázatot. Ezeken kívül esetenként 1–4 db pajzs alakú, 1–2 áttört téglalap alakú veret, ugyancsak 1–2 T-alakú, vagy hosszúszerű akasztóveret fordul elő az övgarnitúrákban. A kisszíjvégek száma 1–5 között váltakozik, de egy garnitúrában is gyakran két- vagy háromféle méretben fordulnak elő. A kis- és nagyszíjvégek kivétel nélkül díszítetlenek. A veretek száma és összetétele annyira változatos, hogy feltételezhetően nem beszélhetünk ezen övek esetében kötött veretösszetételről.

Az aranykardos keceli sír leletei szülő alá forgatás alkalmával kerültek elő, s az *in situ* helyzetben talált jobb medencecsont körül László Gyula csak néhány ezüst kerek veret-imitációt talált. A hézagok ellenére mégis két veretes övet rekonstruált az alábbiak szerint: az egyikhez, az

aranszereléses kardhoz tartozó övhöz a 2 áttört téglalap alakú veretet és a pajzs alakút, valamint a T-alakú akasztóveretet sorolta, a másikhoz, amelyen szerinte a tegez csüngött, a kerek veretek voltak (LÁSZLÓ 1976, 112).

Kunpeszéren a 3., 6., 8., 9. és 30/B. sírban volt pseudo-veretes öv. A kerek vereteken kívül előforduló ívelt oldalú pajzs (fecskefarkú) és áttört téglalap alakú veretek, valamint a B-alakú és hosszúszerű akasztóveretek is kétséget kizáróan ezeken az öveket díszítették. Kisszíjvégeik között a sima, párhuzamos oldalú darabok mellett ívelt oldalúak is vannak. A sírok másik övét minden esetben préselt gömbsorkeretes rozetták díszítették. Ez alapján azonban joggal vetődhet fel, hogy a keceli vezéri sír veretei is mind csak egyetlen övhöz tartoztak, s az aranszereléses kardot hordozó öv (arany)vereteit mégsem sikerült László Gyulának összeszedni (vö. LÁSZLÓ 1976, 109–110!).

A pseudo-veretek övön való elhelyezkedésére vonatkozó megfigyeléssel alig rendelkezünk. A móri 21. sírban a kis veretek négyes csoportokat alkottak (TÖRÖK 1954, 54), a börcsi 2. sírban pedig a kerek veretek párosával helyezkedtek el (TOMKA 2005, 164). A páros elhelyezésük és a nyolcas alakú (kettős korong alakú) veretek kapcsolata így egészen nyilvánvaló. A kunpeszéri 8. sírban a 12 pseudo-veret négyes sorba rendeződve került elő (tehát három veret volt egymás alatt), és ugyanitt figyelte meg H. Tóth Elvira, hogy a két T-alakú veret előoldalával lefelé, a gerincoszlop alatt feküdt.

Mindezek alapján feltehetjük, hogy a kunpeszéri 3. sírban egy kupacban fekvő 4 veret párosával volt az övre szerelve, közvetlenül a csat mellett.

Az ún. propeller alakú veret és párhuzamai

Az előbbieken bemutatott leletegyüttes kora avar korra való keltezésével kapcsolatosan az egyetlen, némi bizonytalanságot rejtő darab, az ezüstlemezből kinyírt, ún. propeller alakú veret. E verettípus a 7. század 3. harmadától jellemző, lemezes övgarnitúrák részeként jelent meg: különböző típusú közép avar kori öveken tűnt fel, pl. Iváncsa (BÓNA 1970, 8. kép 8), Szeged-Fehértó B. 29. (MADARAS 1995, Pl. 5), Szeged-Makkoserdő 241. sír (SALAMON 1995, Pl. 17). Épp ezekből kiindulva H. Tóth Elvira a kunpeszéri darabot „a kora avar jellegű lelet együttesben a középvavak korra valló jelenségnek” tartotta (H. TÓTH 1984, 13).

A közép avar kori példányok formailag szinte teljesen egyformák: a veret két vége trapézszerűen kiszélesedik, míg a veret közepe szögletes vagy kelek mező. A veretek közepén egy szegeccsel kerültek rögzítésre. Méretük akkora, hogy nem értek túl az övön, szemben a késő avar kori, öntött övgarnitúrákban megjelenő övforgókkal, melyek szinte minden esetben jóval szélesebbek (hosszabbak), mint a többi veret.

A verettípus kora avar kori előfordulásával nemigen tudott eddig a hazai kutatás mit kezdeni, könnyebb volt a Heraclius 610–613 között vert solidusával keltezett (SOMOGYI 1997, 43–44) hajdúdorogi leletegyüttes kis karéjos veretét (2. kép 1) nem a sírlelet részeként kezelni (vö. SZÖKE 2008, 200). Úgy gondolom, hogy a kunpeszéri 3. sír pszeudo-veretes övéhez tartozó veret (2. kép 2) egyértelműen hitelesíti a hajdúdorogi sír esetében is azt, hogy a kérdéses veret a síregyüttes pszeudo-vereteihez tartozik.

A kunpeszéri verethez formailag legközelebb a zamárdi 1107. sír verete áll (2. kép 3; BÁRDOS-GARAM 2009, Taf. 126). A síregyüttes korai keltezéséhez a kőbetétes, fogazott állatornamentikával díszített övgarnitúra alapján nem fér kétség.

A kora avar kori sírleletek közül még további két olyan sírt ismerek, melyben a kunpeszérihez hasonló veret található. A jászapáti 264. sír keltezése a 7. század 2. negyede, legfeljebb közepe lehet az Akalan-típusú övveretek és Pančevo-típusú nagyszíjvég alapján (MADARAS 1994, Taf. 37). A sírból származó kardhoz tartozó övön préselt ezüstveretek voltak: pszeudo-verettöredékek, egy téglalap alakú veret és két kis méretű síjvég mellett ehhez az övhöz tartozhatott a leletek között lévő, hosszúka, mindkét végén kissé csúcsos végződésű, közepén egyetlen szegeccsel rögzített veret is (2. kép 5; MADARAS 1994, Taf. 37. 8). Formailag ehhez igen közel áll a zamárdi 932. sír hosszúka, hosszoldalainak közepénél kicsúcsosodó kis verete (2. kép 4; BÁRDOS-GARAM 2009, Taf. 109).

A vizsgált verettípusnak jó analógiái ismertek az avar kort megelőző időszakból, a Kaukázus több lelőhelyéről. A cibiliumi (Abházia) I. Iustinianus

érmekkel keltezett, a 6. század közepére tehető egyik sírban lévő, mellékszíjak nélküli, késő antik típusú övön is volt egy ezekhez méretben és jellegében hasonló veret (2. kép 7; VORONOV-KUŠIN 1973, 198).⁶ Ennek szakasztott mása a Djurso-i 4. lovassírban van (KAZANSKI 2002, Abb. 12. 5), mely a temető 3. fázisába (470/480–530/540) tartozik. A kunpeszéri példányhoz nagyon hasonló lemezveretek vannak Mokraja Balka 58. és 105. katakombájában (2. kép 8–9; AFANAS'EV-RUNIČ 2001, Ris. 74. 9; Ris. 118. 7), melyek a temetkezési körzet 2., I. Justinianus (527–565) és Mauritius Tiberius (582–602) érmei által a 6. század 2. felére, a 7. század legelejére keltezett horizontjába tartoznak (AFANAS'EV-RUNIČ 2001, 237).

Innen távol eső területeken is felbukkan hasonló, szimmetrikus veret: pl. a Bulgária délnyugati részén lévő, Košarevo 1. sírban, mely az 5. század 2. felére, a 6. század legelejére datálódik (DASKALOV 1998, 101), illetve szintén bulgáriai példa a Chirpantól északkeletre lévő Ruptikéből közölt, a 6. század 2. felére keltezett, Martynovka-típusú veretekkel együtt előkerült darab (DASKALOV-TRENDAFILOVA 2005, Fig. 1–4). Bálint Csanád pedig a British Múzeumból közölt egy észak-szíriai övgarnitúrát, melyben szintén megtalálható a szimmetrikus veret (BÁLINT 1995, 7. kép 17). Míg a kaukázusi és a bulgáriai leletegyüttesekben mellékszíj nélküli, a síriai esetében sokmellékszíjas, késő szásszánida övről van szó.

A kunpeszéri 3. sírban és a felsorolt kora avar kori sírokban előforduló, ún. propeller alakú veretek kapcsán nem lehet elhallgatni ezek és a késő avar kori öntött övgarnitúrák övforgójának formai hasonlóságát. Ezek esetében általánosan elfogadott, hogy a késtok felfüggesztésére szolgáltak az övön (LÁSZLÓ 1941, XLVI. kép) még akkor is, ha László Gyula rekonstrukciója számos kérdést megoldatlanul hagyott.⁷ A propeller alakú övforgók és a szimmetrikus veretek között azonban alapvető különbségek is vannak: az utóbbiak kivétel nélkül lemezből vannak kinyírva, és rövidek, vagyis szinte biztosan nem értek túl az öv szélességén. Egyébként igen sérülékenyek, s az biztos, hogy semmilyen tárgy felfüggesztésére nem voltak alkalmasak.

⁶ A sírről és az övrekonstruksió, a keltezés problémájáról BÁLINT 1995, 133–136.

⁷ A verettípus korábbi interpretálásáról és a László Gyula rekonstrukciója kapcsán felvetődött kérdések: SZÖKE 2008, 197–201.

EGYÉB KÉSŐI JELLEGŰ TÁRGYTÍPUSOK KORA AVAR KORI ELŐFORDULÁSA

A kunpeszéri 3. sírból származó ún. propeller alakú övveret és egyéb kora avar kori analógiái alapján kimondhatjuk, hogy ismét sikerült egy eddig csak az avar kor második felére keltezett tárgytypusról bizonyítani, hogy bár lényegesen kevesebb esetben, de mégis előfordul a kora avar kori leletanyagban is.

Korábban a préselt boglárók egy csoportjáról lehetett ezt megállapítani. Alapvetően a 7. század 3. negyedére keltezett (SZABÓ 1968, 48; ČILINSKÁ 1975, 83; GARAM 1978, 215; KÜRTI-WICKER 1991, 21) tárgytypus egyik variánsa, a préselt gyöngysor, vagy gömbsor, vagy azt utánzó keretelésű, koncentrikus díszítésű, antik mintakincsű boglárók, melyek nagy gömbcsüngős fülbevalókkal, korai szemesgyöngyökkel, elkalapált végű karperecekkel, ujjasfibulákkal, pipereeszközökkel és 8-as alakú szemekből álló láncokkal alkotnak leletegyütteseket. Ezek alapján megjelenésüket a 7. század 1. harmadára/2. negyedére tehetjük (BALOGH 2000, 226).

További tárgytypusok esetében is érdemes teljességre törekvő anyaggyűjtésen alapuló elemzéseket végezni, hasonló eredmények reményében. Példának említhetjük a varkocsszorítókat, melyek szintén az avarkor második felének jellegzetes tárgyai és gyakorlatilag csak férfisírokban fordulnak elő. Már Bóna István megállapította, hogy a rangosabb avar fegyveresek hajfonatának fémszorítókkal való díszítése a Tótipusztá-Igar-Dunapentele-csoport fellépésével a 7. század utolsó harmadában terjedt el az Avar Birodalomban (BÓNA 1970, 250), s ugyanerre jutott András Júlia a varkocsszorítókat összefoglaló munkájában is (ANDRÁSI 2000, 118). A kunpeszéri kora avar kori temető 30/B sírjából származó, ezüstlemezből préselt, gyöngysorból álló pánttal három részre tagolt, domború varkocsszorító azonban felveti annak a lehetőségét, hogy esetleg már korábban, a 7. század 1. felében feltűntek a legelső példányok. A kunpeszéri sír kislemezgömbös ezüstműbevaló párja, ezüstveret-imitációs, sok-mellékszíjas öve és ezüst szereléses, D-füles kardja alapján kora avar korra való keltezése vitathatatlan.

A varkocsszorító legjobb formai analógiája, de már öntött bronz kivitelben a Kiskőrös-Pohibúj-Mackó-dűlő 53. sírből (TÖRÖK 1975, Fig. 5. 10–11) ismert. Kísérőleletei préselt pajzs és kettőspajzs alakú, madaras övveretek, pontkör díszítésű csontmarkolatos vaskés, fenékö és kovák voltak, valamint 2 db ezüstveret utánzat. Az érmek, a meghatározásuk körüli bizonytalanság (SOMOGYI 1997, 50–52) miatt a keltezéshez nemigen használhatók. Az övveretek alapján a síregyüttes 7. század 3. negyedére való keltezése valószínű (GARAM 2001, 150).

A varkocsszorító kora avar környezetben való feltűnésére a kunpeszéri síron kívül egyéb példa is akad. A dabas-paphegyi 1. sírban ezüstlemezből préselt, bordával tagolt, két végén két-két kerek betéttel díszített varkocsszorító volt (SIMON-SZÉKELY 1991, 2. t. 1). A sírban lévő ezüstszereléses, D-füles kard földrajzilag legközelebb eső analógiája éppen a tárgyalt kunpeszéri sírban van. A kardot publikálója a töredékből kikövetkeztethető legnagyobb pengeszélesség alapján a kora avar kori, P/D-füles kardok fiatalabb csoportjába sorolta, a 7. század 2. harmadára datálta (SIMON-SZÉKELY 1991, 192). A Jászapati-Nagyállás úti 264. sírban Akalan-típusú övveretek és Pančevo-típusú nagyszíjvég volt, s ezek mellett varkocsszorító is előkerült (MADARAS 1994, Taf. 37. 1). A leletegyüttes keltezése a 7. század 2. negyede, legfeljebb közepe lehet. A Zillingtal-i D 3. sírban talált lemezes varkocsszorító is egy P-füles kard társaságában került elő, s ez alapján a temetkezést a 7. század 1. negyedére keltezte Falko Daim (DAIM 1990, 156). A péterrévei 30. és 44. kora avar sírokban is volt varkocsszorító (BUGARSKY 2009, Tab. V., Tab. IX). Végezetül meg kell említeni a Kiskunfélegyháza-Pákapusztá lelőhelyüként ismert préselt álcasos leletegyüttesben szereplő, téglalap alakú, préselt gyöngysor-keretes, geometrikus díszű verettöredéket, melyet László Gyula varkocsdísznek határozott meg (LÁSZLÓ 1955, LXIX. t. 22). A tárgy elveszett,⁸ így az adat ma már nem ellenőrizhető, de a lemeztöredék szakasztott másai a petőfiszállási vezéri sírban (WICKER 2000, 8–9) és a homokrévi 69. sírban (RANYISZAVLJEV 2007, Tab. XXXI. 4–5) is mint kisszíjvégek fordulnak elő.

⁸ A leletegyüttes hiányosságairól, állapotáról stb. lásd BALOGH 2002, 307.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kunpeszéri 3. sírból származó, ún. propeller alakú övveret e tárgytypus egyik legkorábbi előfordulása a Kárpát-medence avar kori anyagában. Valószínű, hogy a verettípus késő antik előzményeken alakult ki, a Kaukázus bizánci hatás alatt álló területen bukkant fel először.

A verettípus vizsgálata és annak eredményei igazolják, hogy érdemes a „rögzült” kronológiai helyzetű tárgytypusok esetében is újabb, teljességre törekvő anyaggyűjtésen alapuló kutatásokat végezni, melyek új megfigyeléseket is hozhatnak.

IRODALOM

- AFANAS'EV–RUNIČ 2001 Afanas'ev, G. E. – Runič, A. P.: *Mokraā Balka. Dnevnik raskopok I. — Mokraya Balka Cemetery I. Journal of excavation.* Moszkva 2001.
- ANDRÁSI 2000 András J.: *Avar kori varkocsszorítók. — Awarenzeitliche Zopfspangen.* ArchÉrt 123–124 (1996–1997) 2000, 85–123.
- BÁLINT 1995 Bálint Cs.: *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai.* Szeged 1995.
- BÁLINT 2004 Bálint Cs.: *A középvavarkor kezdete és Kuber bevándorlása. — Der Beginn der Mittelawarenzeit und die Einwanderung Kubers.* ArchÉrt 129 (2004) 35–65.
- BÁLINT 2004a Bálint Cs.: *A nagyszentmiklósi kincs.* Budapest 2004.
- BALOGH 2000 Balogh Cs.: *Az avar kori préselt, lemezes boglárók. — Die awarenzeitlichen gepreßten blechernen Agraffen.* MFMÉ – StudArch 6 (2000) 219–235.
- BALOGH 2002 Balogh Cs.: *Régészeti adatok Bács-Kiskun megye területének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna–Tisza köze avar kori betelepülésének kérdéseire. — Archäologische Angaben zur frühawarenzeitlichen Geschichte des Komitates Bács-Kiskun. Vorarbeiten zu den Problemen der Besiedlung des Donau–Theiß–Zwischenstromlandes in der Frühawarenzeit.* MFMÉ – StudArch 8 (2002) 291–340.
- BALOGH 2004 Balogh Cs.: *Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája. — Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochronologie der Maskenbeschläge des Karpatenbeckens.* MFMÉ – StudArch 10 (2004) 241–303.
- BALOGH–KÖHEGYI 2001 Balogh Cs. – Köhegyi M.: *Fajsz környéki avar kori temetők II. Kora avar kori sírok Fajsz-Garadombon. — Awarenzeitliche Gräberfelder in der Umgebung von Fajsz. Frühawarenzeitliche Gräber von Fajsz-Garadomb.* MFMÉ – StudArch 7 (2001) 333–363.
- BÁRDOS–GARAM 2009 Bárdos, E. – Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétföldek.* MAA 9. Budapest 2009.
- BÓNA 1956 Bóna, I.: *Die Langobarden in Ungarn.* Acta ArchHung 7 (1956) 183–244.
- BÓNA 1970 Bóna I.: *Avar lovassír Iváncsáról. — Grave of an avar horseman at Iváncsa.* ArchÉrt 97 (1970) 243–263.
- BÓNA 1979 Bóna I.: *A szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. — Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal. Beiträge zu den frühawarenzeitlichen Bestattungssitten.* ArchÉrt 106 (1979) 3–32.
- BÓNA 2002 Bóna, I.: *Szolnok-Szanda.* In: Bóna, I. – Nagy, M.: *Gepidische Gräberfelder am Theissegbeite I–II.* MonGermArch 1 (2002) 197–237.
- BUGARSKY 2009 Bugarszki, I.: *Nekropole iz goda antike i ranog sredn'ej veka na lokaliteti Čik. — Cemeteries from Antiquity and Early Middle Ages at Čik.* Belgrad 2009.
- ČILINSKÁ 1975 Z. Čilinská: *Frauenschmuck aus dem 7.–8. Jahrhundert im Karpatenbecken.* SlovArch 23:1 (1973) 63–96.
- CS. SÓS–SALAMON 1995 Cs. Sós, Á. – Salamon, Á.: *Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th centuries A.D.) at Pókaszeptk.* Appendix by Bökönyi, S. and Matolcsi, J. Ed.: Szöke, B. M. Budapest 1995.
- CSALLÁNY 1933 Csallány D.: *A kunszentmártoni avarkori ötvössír. — Goldschmiedergab aus der Avarzeit von Kunszentmárton.* Szentés 1933.
- CSALLÁNY 1939 Csallány D.: *Kora-avarkori sírleletek. — Grabfunde der Frühawarenzeit.* FolArch 1–2 (1939) 121–180.
- DAIM 1990 Daim, F.: *Das Gräberfeld von Zillingtal. Die Grabungen 1985–89.* WMMÉ 15 (1990) 155–161.
- DASKALOV 1998 Daskalov, M.: *Ein Grab der Völkerwanderungszeit aus Südwestbulgarien (2. Hälfte des 5. Jhs.–Anfang des 6. Jhs.).* ArchBulg 1998:3, 77–87.
- DASKALOV–TRENDAFILOVA 2005 Daskalov, M. – Trendafilova, K.: *Grob s kolanna garnitura (vtora polovina na VI. v.) kri Ruptike, Čirpansko.* Arheologija 46 (2005) 161–171.
- FETTICH 1926 Fettich N.: *Az avarkori műipar Magyarországon. — Das Kunstgewerbe der Avarzeit in Ungarn.* ArchHung 1. Budapest 1926.
- GARAM 1978 Garam É.: *A középvavarkor sírobulussal keltezhető leletköre. — Der mit Grabobulus da-*

- tierbare Fundkreis der Mittelawarenzeit. ArchÉrt 103 (1978) 206–216.
- GARAM 1983 Garam, É.: *Über die frühawarischen Gräber von Zsámbok. — A zsámboki koraavar sírokról.* FolArch 34 (1983) 139–156.
- GARAM 1992 Garam, É.: *Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit.* In: *Awarenforschungen.* Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 136–250.
- GARAM 1995 Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred.* Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3. Eds.: Kiss, A. – Garam, É. Budapest 1995.
- GARAM 2001 Garam, É.: *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts.* MAA 5. Budapest 2001.
- H. TÓTH 1984 H. TÓTH E.: *Korai avar vezetőréteg családi temetője a kunbáonyi kagán szállásterületén.* MKBKM 1984, 10–20.
- H. TÓTH–HORVÁTH 1992 H. Tóth, E. – Horváth, A.: *Kunbáony. Das Grab eines Awarenhagans.* Kecskemét 1992.
- H. TÓTH–ÓDOR 2002 H. Tóth, E. – Ódor, J.: *Kunpeszér-Felsőpeszéri út, homokbánya.* In: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Hrsg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung 13. Budapest 2002, 219.
- HAMPEL 1894 Hampel J.: *A Nemzeti Múzeumi régiségvár gyarapodása.* ArchÉrt 14 (1894) 184–187.
- HORVÁTH 1935 Horváth Tibor: *Az üllői és a kiskőrösi avar temető. — Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös.* ArchHung 19. Budapest 1935.
- KAZANSKI 2002 Kazanski, M.: *Die Chronologie der Anfangsphase des Gräberfeld von Djurso.* In: *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum.* Hrsg.: Tejral, J. Brno 2002, 137–157.
- KISS 1996 Kiss, A.: *Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A.* MFMA 2, Studien zur Archäologie der Awaren 5. Innsbruck 1996.
- KOVRIG 1957 Kovrig I.: *Kora avar kori sírok Törökbálinton. — Deux tombes avars de Törökbálint.* FolArch 9 (1957) 119–133.
- KOVRIG 1963 Kovrig, I.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán.* ArchHung 40, Budapest 1963.
- KÜRTI 1996 Kürti B.: *Régészeti párhuzamok a Kárpát-medencei avar kori fülkesírok (Stollengräber) keleti eredetéhez. — O probleme vostočnogo proischoždeniá katakombnyh pogrebenij (Stollengräber) evropejskih avarov.* Tisicum 9 (1996) 125–135.
- KÜRTI–WICKER 1991 Kürti, B. – Wicker, E.: *Bemerkungen zur Agraffenfrage der Awarenzeit.* ZM 3 (1991) 19–34.
- LÁSZLÓ 1941 László Gy.: *Adatok az avarság néprajzához I. Az avarok késviselete. — Contributi all'etnografia degli Avari I. Come portavano gli Avari il coltello.* ArchÉrt 2 (1941) 175–191.
- LÁSZLÓ 1955 László, Gy.: *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars.* ArchHung 34. Budapest 1955.
- LÁSZLÓ 1976 László Gy.: *A bócsai fejedelmi sír és a keceli kard.* Cumania 4 (1976) 87–114.
- LŐRINCZY–STRAUB 2003 Lőrinczy G. – Straub P.: *Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez I. — Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeitlichen Sieblöffel I.* MFMÉ – StudArch 9 (2003) 171–187.
- MADARAS 1994 Madaras, L.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti.* Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek II. Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1994.
- MADARAS 1995 Madaras, L.: *The Szeged-Fehértó „A” and „B” cemeteries.* Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek III. Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995.
- MARCSIK 2009 Marcsik A.: *A kunpeszéri avar kori széria humán csontanyagának feldolgozása (Felsőpeszéri út-Homokbánya). — Human bone material of the Avarian Age series from Kunpeszér (Felsőpeszéri út-Homokbánya).* ArchCum 2 (2009) 175–190.
- MARTIN 1989 Martin, M.: *Awarische und germanische Funde in Männergräbern von Linz-Zizlau und Környe. Ein Beitrag zur Chronologie der Awarenzeit.* WMMÉ 1989, 65–89.
- NAGY 1998 Nagy, M.: *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I–II.* MAA 2, Budapest 1998.
- ORMÁNDY 1995 Ormándy J.: *Granulációs díszítés avar kori tárgyakon. — Awarenzeitliche Gegenstände mit Granulationsverzierung. Goldene Ohrgehänge mit Pyramiden- und Kugelanhänger.* MFMÉ – StudArch 1 (1995) 151–164.
- RANISZAVLJEV 2007 Ranisavljev, A.: *Ranoszred-n'evkovna nekropola kod Mokrina. — Early medieval necropolis near Mokrin.* Szrpszko Arheološko Društvo 4, Beograd 2007.
- SALAMON 1995 Salamon, Á.: *The Szeged-Makkoserdő Cemetery.* In: *Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek IV.* Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995, 8–109.
- SALAMON–ERDÉLYI 1971 Salamon, Á. – Erdélyi, I.: *Das Völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe.* StudArch V. Budapest 1971.
- SIMON–SZÉKELY 1991 Simon L. – Székely L.: *Korai avar leletek Dabas(Gyón)-Paphegyről. — Frühawarenzeitliche Funde von Dabas(Gyón)-Paphegy.* MFMÉ 1984/85–2 (1991) 187–204.
- SOMOGYI 1997 Somogyi P.: *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit.* MFMA 5. Innsbruck 1997.
- SOMOGYI 2005 Somogyi P.: *Újabb gondolatok a bizánci érmék avarföldi elterjedéséről. Numismatikai megjegyzések Bálint Csanád közép avar kor kezdetére vonatkozó vizsgálataihoz. — Neue Überlegungen über den Zustrom byzantinischer Münzen ins Awarenland. Numismatischer Kommentar zu*

- Csanád Bálints *Betrachtungen zum Beginn der Mittelawarenzeit*. MFMÉ – StudArch 11 (2005) 189–228.
- SZABÓ 1965 Szabó J. Gy.: *Az egri múzeum avar kori emlékménye I. Kora avar kori sírleletek Tarnamérről*. — *Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger I. Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra*. EMÉ 3 (1965) 29–71.
- SZABÓ 1968 Szabó J. Gy.: *Az egri múzeum avarkori emlékménye III. Sírleletek Nagyréde-Ragyogóparton*. — *Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger III. Grabfunde aus Nagyréde-Ragyogópart*. EMÉ 6 (1968) 29–67.
- SZŐKE 2008 SZŐKE, B. M.: *Veränderungen in der Struktur des awarischen Gürtels*. *Anteus* 29–30 (2008) 175–213.
- TOMKA 2005 TOMKA P.: *Korai avar sírok Börcs-Nagydombon (Győr-Moson-Sopron megye)*. — *Frühawarenzeitliche Gräber in Börcs-Nagydomb (Kom. Győr-Moson-Sopron)*. *ArchÉrt* 130 (2005) 137–179.
- TÖRÖK 1954 Török Gy.: *Kora-avar sírok Mór*. — *Раннеоаварские могилы в с. Мор*. *ArchÉrt* 81 (1954) 54–60.
- TÖRÖK 1975 Török, Gy.: *The Kiskőrös Pohibuj-Mackó-dűlő Cemetery*. In: *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the avar period (576–829) in Hungary*. Ed.: Kovrig, I. Budapest 1975, 285–302.
- VORONOV–KUŠIN 1973 Voronov, Ju. N. – Jušin, V. A.: *Novye pamjatniki Cebel'dinskoj kul'tury v Abchazii*. *SA* 1973:1, 171–194.
- WICKER 2000 Wicker E.: *Avar vezér sírja Petőfiszállás határában*. *Rejtett kincsek* 1. Kecskemét 2000.

FRÜHAWARISCHER SOG. PROPELLERFÖRMIGER GÜRTELBSCHLAG AUS GRAB 3 IN KUNPESZÉR

Csilla BALOGH

Unter den frühawarischen Gräbern am Fundort Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya kam in Grab 3 unter anderem ein propellerförmiger, aus Silberblech ausgeschnittener Gürtelbeschlag zutage. Der Gegenstand bzw. Gegenstandstyp ist wegen seines spätawarischen Charakters in einem frühawarischen Fundensemble einer gründlicheren Untersuchung wert.

Alle Gegenstandstypen des Grabes (Abb. 4–7) sind für die frühe Awarzeit charakteristisch: Die Ohrringe aus kleinen goldenen Blechkugeln, der mit winzigen Pseudo-Beschlägen verzierte Gürtel und auch der mit Pressbeschlägen versehene Köchergürtel haben gute Analogien aus münzdatierten Gräbern (z.B. Kiszombor O Grab 2; Hajdúdorog-Városkert u. Grab 1; etc.). An der linken Seite des Skeletts lag ein Schwert mit D-förmiger Parierstange und goldenem Zubehör. Das Schwertzubehör ist mit dem Schwertschmuck eines vermutlich einzelnen Männergrabes aus einer Kiesgrube in Csepel fast vollkommen identisch, es ist aber auch mit den Zubehören der Schwerter aus Grab 107 von Kólked-Feketekapu-A und Grab 1 von Zsámbok näher verwandt. Im Grab waren außerdem noch ein Bogen mit schmalen Enden, ein Köcher mit 7 Pfeilspitzen, zwei Eisenmesser und ein Feuerstein, dazu ein Silbergefäß und ein Trinkhorn, die letzteren waren aber sehr stark fragmentiert.

Betrachtet man die in situ-Lage der Beschläge, kann man eine Art von Rekonstruktion des Gürtels vornehmen (Abb. 1, 1). Am einen Ende des Gürtels war eine in einem Stück gegossene schildförmige Bronzeschnalle, das andere Ende hatte vermutlich keine Riemenzunge. Vom Gürtel hingen 5 Nebenriemen herunter, an ihnen konnten

das Trinkhorn und das Schwert aufgehängt sein. Am Ansatz des Nebenriemens, der in einer kleinen Riemenzunge mit geschwungenen Längsseiten endete, befand sich der sog. propellerförmige, aus Silberblech ausgeschnittene Beschlag. Hier konnte das Langmesser aufgehängt sein. Der sog. propellerförmige Beschlag — der von der Schnalle aus gesehen der letzte Beschlag war — verstärkte die Aufhängung des Nebenriemens, weil der Beschlag mit einem Niet am Gürtel befestigt war.

Unter den Gürtelbeschlägen waren 4 Pseudo-Beschläge und am hinteren Teil des Gürtels noch 3 weitere Beschläge, von denen nur ihre langen Befestigungsspannen übrig blieben. Die Pseudo-Beschläge lagen im Bereich des linken Schambeins auf einem Haufen, aufgrund der beobachteten Positionen in den Gräbern ihrer Analogien (Mór Grab 21, Börcs Grab 2 und Kunpeszér Grab 8) waren sie aber wahrscheinlich paarweise am Gürtel befestigt.

Das einzige Stück, das in Bezug auf die Datierung des Fundensembles in die Frühawarenzeit eine Unsicherheit birgt, ist der aus Silberblech ausgeschnittene sog. propellerförmige Beschlag. Dieser Beschlagtyp erschien als Teil blecherner Gürtelgarnituren, die ab dem 3. Drittel des 7. Jh. typisch waren, auf Gürteln verschiedenen Typs der mittleren Awarzeit, z.B. Ivánca, Szeged-Fehértó B. Grab 29., Szeged-Makkoserdő Grab 241. Mit dem frühawarenzeitlichen Vorkommen des Beschlagtyps konnte die ungarische Forschung bis jetzt kaum etwas anfangen. Es war einfacher, den kleinen Zweipass-Beschlag (Abb. 2, 1) des Fundensembles von Hajdúdorog, der mit dem Solidus des Heraclius zwischen 610 und 613 datiert

wurde, nicht als Teil des Grabfundes zu behandeln. Ich denke, dass der sog. propellerförmige Beschlag (Abb. 2, 2), der zum Gürtel mit Pseudo-Beschlägen des Grabes 3 von Kunpezér gehört, auch im Falle des Grabes von Hajdúdorog glaubhaft belegt, dass der fragliche Beschlag zu den Pseudo-Beschlägen des Grabensembles gehört.

Dem Beschlag von Kunpezér steht der Beschlag des Grabes 1107 von Zamárdi (Abb. 2, 3) formal am nächsten. Aufgrund der steinbesetzten Gürtelgarnitur mit zahn-schnittverzierter Tierornamentik gibt es an der frühen Datierung des Fundensembles keinen Zweifel.

Unter den frühawarischen Grabfunden kenne ich noch zwei weitere Gräber, in denen ein ähnlicher Beschlag wie der von Kunpezér aufgetreten war. Das Grab 264 von Jászapáti kann aufgrund der Gürtelbeschläge vom Typ Akalan und der Großriemenzunge vom Typ Pančevo in das zweite Viertel, spätestens in die Mitte des 7. Jh. datiert werden. Auf dem Schwertgurt im Grab waren gepresste silberne Beschläge angebracht: Neben Fragmenten von Pseudo-Beschlägen und einem rechteckigen Beschlag und zwei kleinen Riemenzungen gehörte vielleicht auch ein länglicher, an beiden Enden leicht spitz zulaufender Beschlag, der mit einem einzigen Niet in der Mitte befestigt war, zu diesem Gürtel (Abb. 2, 5). Der Form nach steht der längliche Beschlag aus Grab 932 von Zamárdi, der in der Mitte der Längsseiten in je eine Spitze ausläuft, diesem ziemlich nahe (Abb. 2, 4).

Aus dem Zeitraum vor der Awarenzeit gibt es aus mehreren Fundorten des Kaukasus gute Analogien des untersuchten Beschlagtyps – auf einem Gürtel spätantiken Typs ohne Nebenriemen aus einem Grab in Cibilium (Abchasien), der nach den Münzen von Iustinianus I in die Mitte des 6. Jh. datiert werden kann (Abb. 2, 7), im Reitergrab 4 aus Djurso, in den Katakomben 58 und 105 von Mokraja Balka (Abb. 2, 8–9) usw. Ein ähnlicher Beschlag erscheint auch in von hier weit entfernten Regionen: in Grab 1 von Košarevo im südwestlichen Bulgarien, das in die 2. Hälfte des 5. Jh. bzw. auf den Anfang des 6. Jh. datiert wird. Ebenfalls ein bulgarisches Beispiel ist ein Exemplar aus der zweiten Hälfte des 6. Jh.

aus Ruptike, nordöstlich von Chirpan, das zusammen mit Beschlägen vom Typ Martynovka zutage kam. Csanád Bálint hat eine nord-syrische Gürtelgarnitur aus dem Britischen Museum veröffentlicht, in der der symmetrische Beschlag ebenfalls zu finden ist.

Mit dem sog. propellerförmigen Beschlag aus Grab 3 von Kunpezér und seinen frühawarenzeitlichen Analogien ist ein weiterer Gegenstandstyp nachgewiesen, der bis jetzt nur in die zweite Hälfte der Awarenzeit datiert war, aber trotzdem im Fundmaterial der Frühawarenzeit vorkommt, wenn auch in deutlich geringerer Anzahl. Früher traf dies bereits für eine Gruppe der gepressten Agraffen zu. Ähnliche Ergebnisse sind aber auch für weitere Gegenstandstypen zu erwarten. Als Beispiel können wir die Zopfspangen erwähnen, die ebenfalls typische Gegenstände in der zweiten Hälfte der Awarenzeit sind. Trotzdem haben wir auch Angaben zu ihrem frühawarenzeitlichen Vorkommen im Grab 30/B von Kunpezér, wo die Zopfspange zusammen mit einem Ohringpaar aus kleinen silbernen Blechkugeln, einem Gürtel mit silbernen Pseudo-Beschlägen und vielen Nebenriemen sowie einem Schwert mit D-förmiger Parierstange und silbernem Zubehör erschien. Ihre beste formale Analogie, allerdings schon als gegossene Ausführung, ist aus Grab 53 in Kiskőrös-Pohibúj, Mackó-dűlő bekannt, das nach seinen Gürtelbeschlägen mit Vögeln in das dritte Viertel des 7. Jh. datiert werden kann. Grab 1 von Dabas-Paphegy enthielt ebenfalls eine aus Silberblech gepresste Zopfspange, neben wiederum einem Schwert mit D-förmiger Parierstange und silbernem Zubehör. Grab 264 von Jászapáti-Nagyállás út enthielt Gürtelbeschläge vom Typ Akalan und eine Großriemenzunge vom Typ Pančevo, daneben kam noch eine Zopfspange zutage. Das Fundensemble kann in das zweite Viertel bis max. in die Mitte des 7. Jh. datiert werden. Die blecherne Zopfspange aus dem Grab D. 3 von Zillingtal erschien auch hier zusammen mit einem Schwert mit D-förmiger Parierstange, weshalb F. Daim die Bestattung in das erste Viertel des 7. Jh. datiert. Die frühawarischen Gräber 30 und 44 von Péterréve enthielten ebenfalls Zopfspangen.

Übersetzt von Éva Pávai-Morche

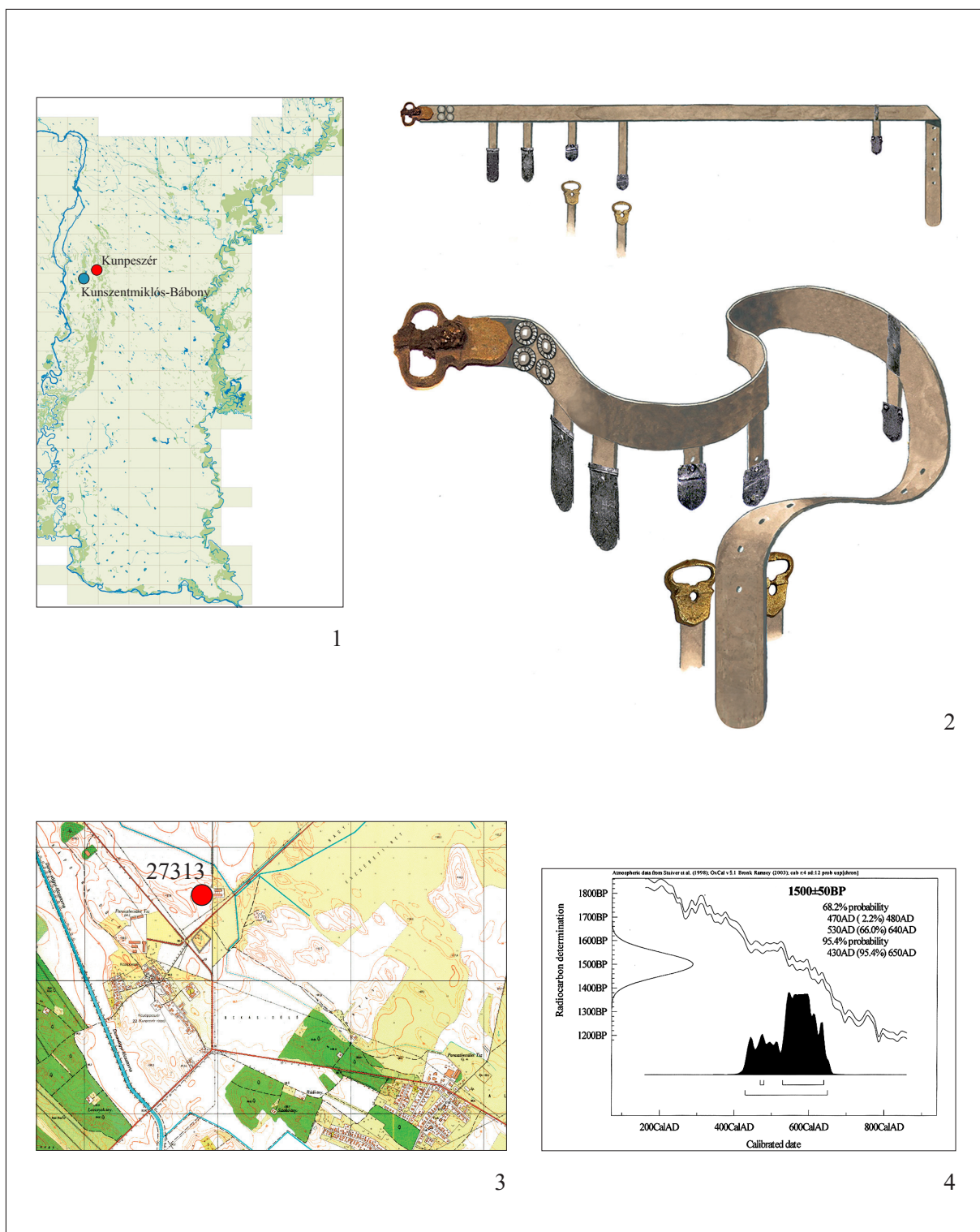
Balogh Csilla

Móra Ferenc Múzeum

6721 Szeged

Roosevelt tér 1–3.

E-mail: cs_balogh@mfm.u-szeged.hu

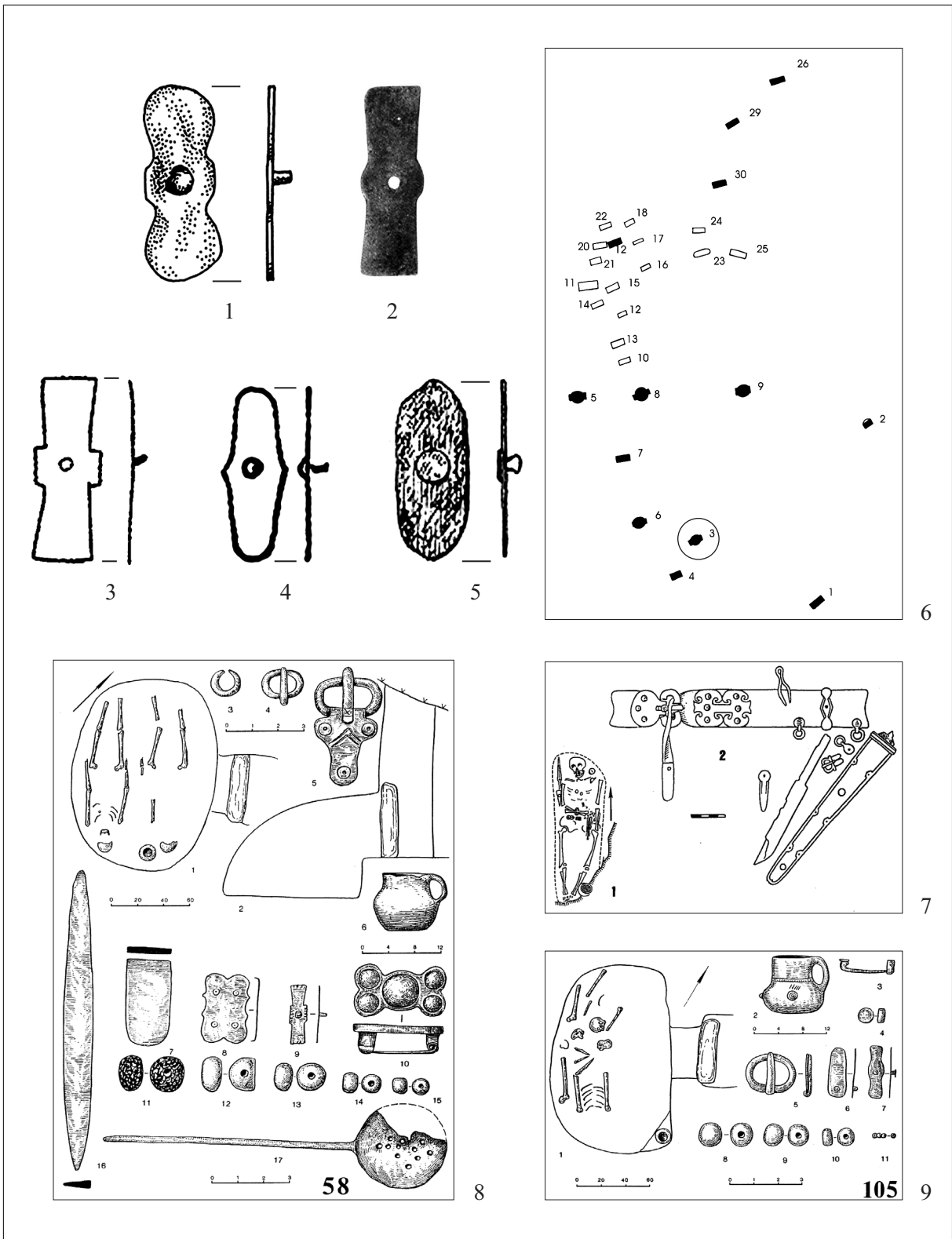

1. kép 1, 3: A lelőhely elhelyezkedése; 2: A kunpeszéri 3. sír ezüst pseudo-veretes övének rekonstrukciója; 4: A sír ^{14}C naptári évre kalibrált adata

1. Abb. 1, 1 und 3: Lage des Fundortes; 2: Kunpeszér Grab 3, Rekonstruktion des Gürtels mit silbernen Pseudo-Beschlägen; 4: auf Kalenderjahre kalibrierte ^{14}C -Daten

2. kép 1–5: Kora avar kori ún. propeller alakú vere-
tek a Kárpát-medencében. 1: Hajdúdorog-Város-
kert u. 1.; 2: Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbá-
nya 3. sír; 3: Zamárdi-Rétiföldek 1107. sír; 4:
Zamárdi-Rétiföldek 932. sír; 5: Jászapáti-Nagyál-
lási út 264. sír; 6: Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Ho-
mokbánya, avar kori temető; 7–9: Ún. propeller
alakú veretet tartalmazó síregyüttesek a Kaukázus-
ból. 7: Cibilium I (VORONOV–KUŠIN 1973 nyomán); 8:
Mokraja Balka 58. katakomba (AFANAS'EV–RUNIČ
2001 nyomán); 9: Mokraja Balka 105. katakomba
(AFANAS'EV–RUNIČ 2001 nyomán)

Abb. 2, 1–5: Frühawarische sog. propellerförmige
Beschläge im Karpatenbecken. 1: Hajdúdorog-Vá-
roskert u. Grab 1; 2: Kunpeszér-Felsőpeszéri út,
Homokbánya Grab 3; 3: Zamárdi-Rétiföldek Grab
1107; 4: Zamárdi-Rétiföldek Grab 932; 5: Jász-
apáti-Nagyállási út Grab 264; 6: Kunpeszér-Felső-
peszéri út, Homokbánya, awarisches Gräberfeld;
7–9: Grabensembles mit sog. propellerförmigen Be-
schlügen aus dem Kaukasus. 7: Cibilium I (nach
VORONOV–KUŠIN 1973); 8: Mokraya Balka Kata-
kombe 58 (nach AFANAS'EV–RUNIČ 2001); 9: Mokraya
Balka Katakomba 105 (nach AFANAS'EV–RUNIČ 2001)

2. kép — Abb. 2

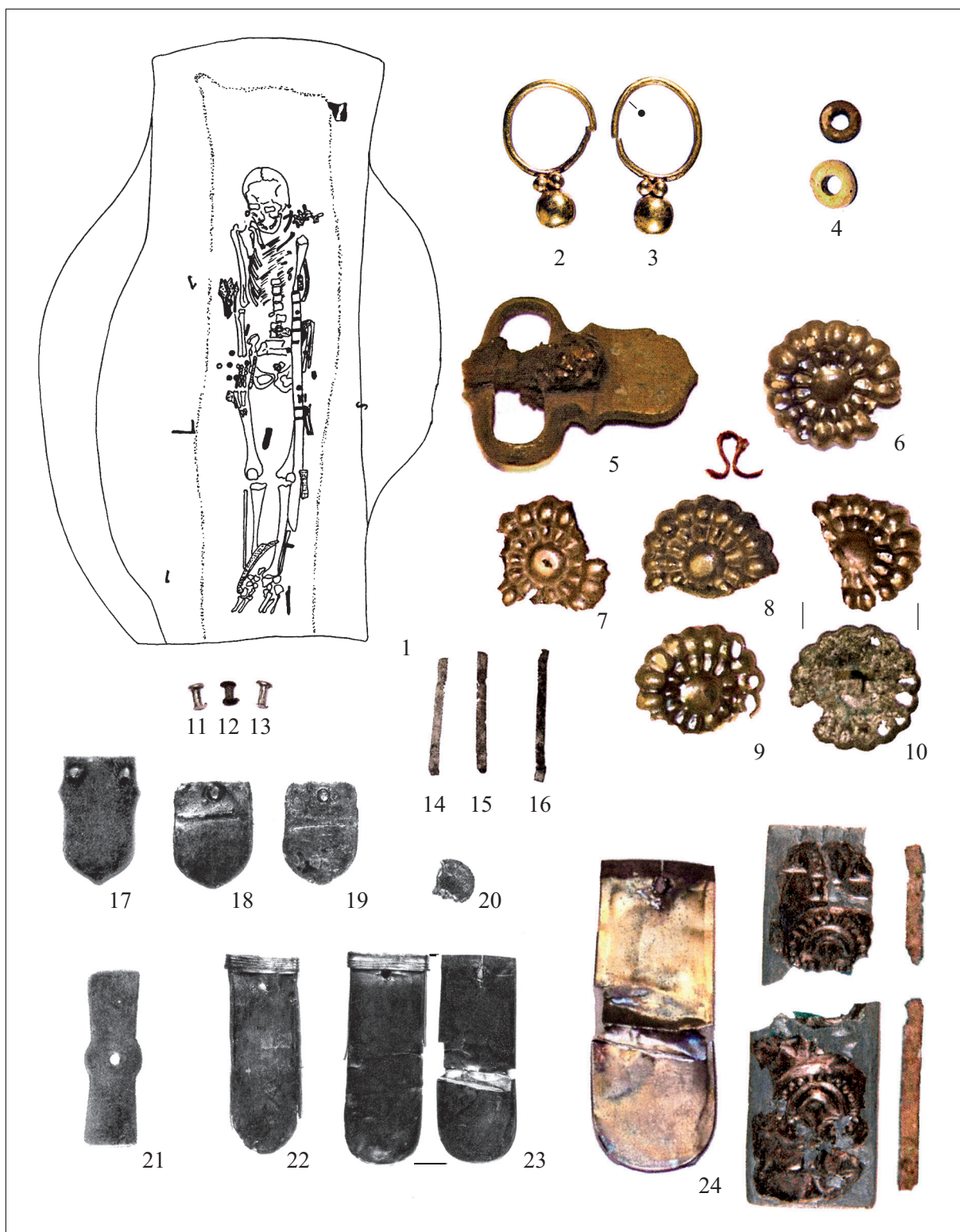

1

2

3. kép 1: Kunpezér-Felsőpezéri út, Homokbánya 3. sír; 2: A 3. sír kardja
Abb. 3, 1: Kunpezér-Felsőpezéri út, Homokbánya Grab 3; 2: Schwert aus Grab 3

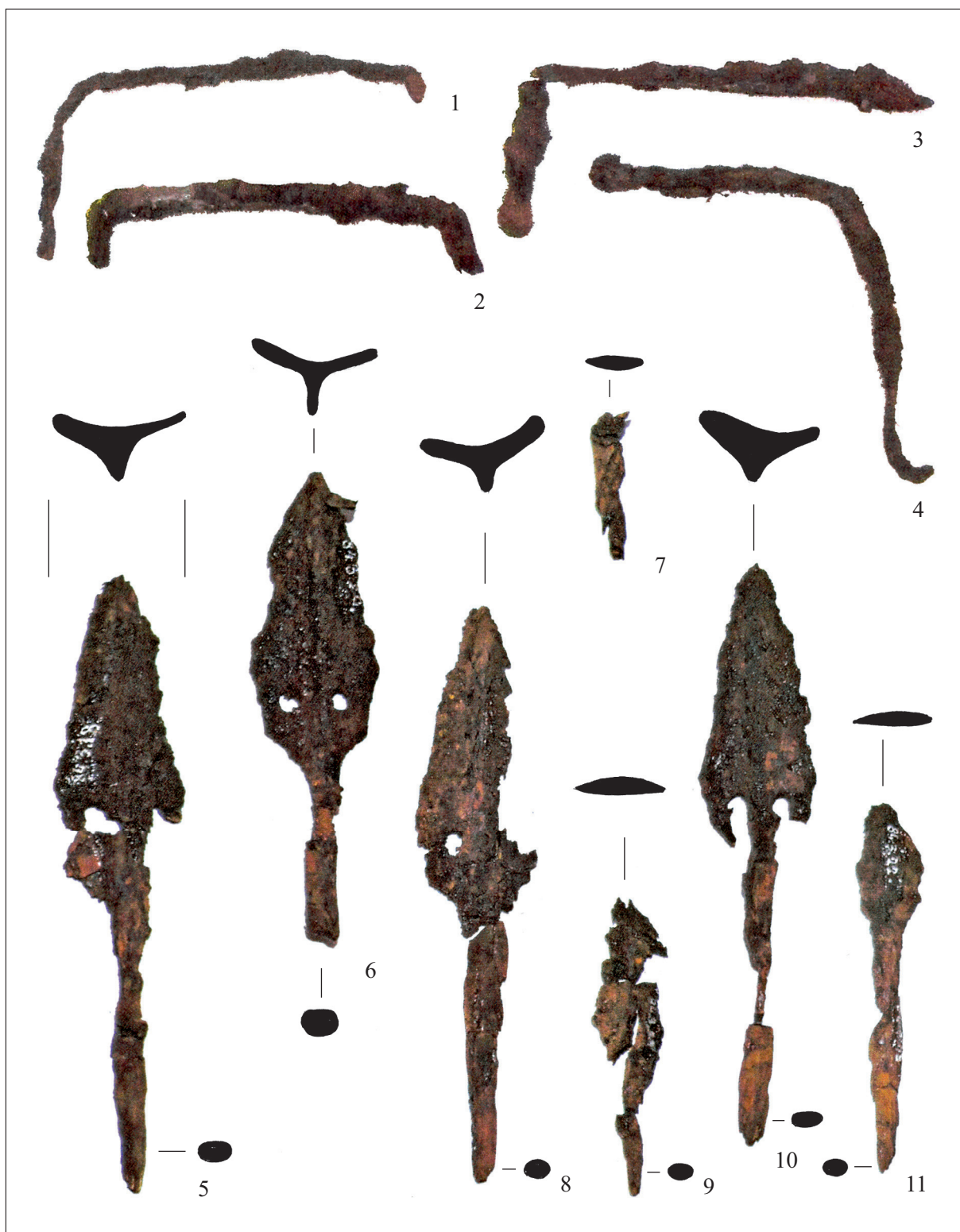

4. kép: A Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya 3. sír leletei
Abb. 4: Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya Grab 3, Funde

5. kép: A Kunpeszér-Felsőpezéri út, Homokbánya 3. sír leletei
Abb. 5: Kunpeszér-Felsőpezéri út, Homokbánya Grab 3, Funde

6. kép: A Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya 3. sír leletei
Abb. 6: Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya Grab 3, Funde

7. kép: A Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya 3. sír leletei
Abb. 7: Kunpeszér-Felsőpeszéri út, Homokbánya Grab 3, Funde